

Įvadas

Tarpkultūrinės filosofijos atsiradimas XX amžiaus pabaigoje sutampa su požiūrio apskritai į abstraktų mąstymą pasikeitimu. Ligi tol toks mąstymas buvo laikomas pagrindiniu filosofijos instrumentu, įrodinėjančiu konkrečią tiesą. Vertybinė transformacija, kurią byloja tarpkultūrinės filosofijos egzistavimas, remiasi suvokimu, kad jau neužtenka vien apmąstyti pasaulį, bet reikia tiesiogiai dalyvauti pasaulio įvykiuose. Tuo būdu skirtingų civilizacijų idėjų svarstymas neišvengiamai susiejamas su konkrečiais išorinės gyvenamosios aplinkos faktais. Kadangi filosofija šiais faktais nedisponuoja tiesiogiai, nes iš esmės remiasi daugiausiai mąstymo patirties refleksija, todėl jai svarbu šiuos faktus perimti iš kitų mokslų, kad galėtų juos apmąstyti. Turima galvoje kultūros antropologijos, etnologijos, sociologijos ir tarpkultūrinės filosofijos sąveika. Taip tarpkultūrinėje filosofijoje atsiranda specifinės žmogaus teisių, tarpkultūrinės logikos, tolerancijos temos, kurias svarsto ne vien filosofija, bet ir socialiniai mokslai. Įvardytos temos ir su jomis susijusios problemos gvildenamos šioje knygoje.

Kokie šaltiniai maitina tarpkultūrinę filosofiją? Pirmiausia kalbama apie heterogeniškų kultūrų lyginamąją filosofiją, arba komparatyvinę filosofiją. Vokiškame akademiniam diskurse *komparatyvinės filosofijos* samprata dar vadinama *kontrastine kultūrine filosofija*. Pasak Ronno Littlejohno, šiame filosofijos tyrinėjimų lauke „filosofai apgalvotai tyrinėja problemas diskutuodami su kultūrinio, lingvistinio ir filosofinio pobūdžio šaltinių srautais. Komparatyvinės filosofijos siekis ir iššūkis yra visos žmonijos filosofijų įsitraukimas į komparatyvinės filosofijos vizijos kūrimą“ (Littlejohn 2015). Taigi tarpkultūrinę filosofiją komparatyvinė papildo skirtingų civilizacijų šaltiniotyra ir globaliu idealu, kurį jos sesė stengiasi įgyvendinti plėsdama skirtingų pasaulių regionų tyrinėjimo lauką. Kaip ir kiekviename šaltinyje slypi saviti kraštutiniai. Tarpkultūrinės ir komparatyvistinės filosofijos sąlytyje balansuojama tarp suvokimo, kuriame svarbu nesusmulkėti vien iki kultūros istorijos ar tam tikro pasaulio regiono filologijos. Kalbama apie skirtingų civilizacijų (Kinijos, Indijos etc.) išminties ištarų lyginimą, atsiskleidžiantį šių civilizacijų kultūrinuose tekstuose. Kita reikšminga veikmė, kuri papildo tarpkultūrinės filosofijos tyrinėjimų lauką – tai etnofilosofija, kuriai šiuolaikiniame pasaulyje

atstovauja daugiausiai Afrikos filosofai: Kwase Wiredu, Leopoldas Senghoras, Kwame Nkrumahas. Jų tiriama problematika „nurodo žinių ir įsitikinimų filosofškai reikšmingus turinius, kuriuos galima apibrėžti akademinės filosofijos terminais, antra vertus, jų filosofai negali suformuluoti kaip savos filosofijos. Šie žinių ir įsitikinimų turiniai pasireiškia žmonių, kuriems būdinga bendra kultūra, idėjose ir veiksmuose“ (Karp, Masolo 1998: 446). Kitaip nei Vakarų civilizacijoje, kurioje žvelgiama į žmogų ir jo sukurtą pasaulį vadovaujantis tam tikrų mokyklų nubrėžtomis idėjų trajektorijomis, Afrikos civilizacija generuoja savyje kolektyvinę išmintį, kurioje retai galima išvelgti konkretų autorių. Jau minėti Afrikos mąstytojai yra viso labo šios išminties srovės interpretatoriai.

Pats aptariamos filosofijos krypties veikimas grindžiamas neklasikinės filosofijos atstovų – Arthuro Schopenhauerio, Friedricho Nietzsche’s, Martino Heideggerio, Karlo Jasperso idėjomis, kurias plačiau detalizuoju pirmoje knygos dalyje. Kalbant apie kitas svarbiausias ankstesnės vokiečių filosofijos tradicijos įtakas, būtina paminėti Schelerio pasiūlytą kultūrinio *polilogo* sampratą, išsakančią „savitą svetimų kultūrų atžvilgiu poziciją, artimą mylinčiai bei neegoistinei būties ir pasaulio esmės atverčiai, kylančiai iš modifikuoto fenomenologinio metodo taikymo“ (Kelly 2019: 21). Šią polilogo sampratą suaktualina ir paskleidžia vokiečių ir ne tik jų humanistikoje įtakingas tarpkultūrinės filosofijos atstovas Franzas Martinas Wimmeris. Greta Schopenhauerio, Nietzsche’s vienas iš svarbesnių tarpkultūrinę filosofiją įkvėpusių autorių buvo ir Martinas Heideggeris, kuris suartino Vakarų ir Rytų (dao, dzeno, čeno) mąstymą: „<...> ypatingo dėmesio verti <...> M. Heideggerio (1889–1976) tekstai, kuriuose daug dėmesio skiriama Niekiui, atsiveria pozityvios, papildytos daoistams artimos tuštumos samprata“ (Juzefovič 2014: 104). Iš šių mąstytojų tarpkultūrinės filosofijos šalininkai perėmė tiek skirtingų civilizacijų lyginimo orientaciją, tiek paskirus jų klampaus mąstymo stiliaus bruožus. Kokiuose reikšmingiausiuose tarpkultūrinės filosofijos atstovų veikaluose atsiskleidžia jų esminės programinės nuostatos?

Analizuojamų problemų atžvilgiu svarbi programinė Franzo Martino Wimmerio knyga „Interkulturelle Philosophie“ (*Tarpkultūrinė filosofija*, 1990), kurios skaitymas atkreipia dėmesį tiek tik į šios krypties pagrindinių problemų lauką, tiek į europocentrizmo problemų aktualumą dabartiniame dramatiškų karinių konfliktų, kylančių iš atskirų civilizacijų išskirtinumo

suvokimo, draskomame pasaulyje. Ne mažiau reikšmingas ir kitas Wimmerio tekstas „Vier Fragen zur Philosophie in Afrika, Asien und Lateinamerika“ (*Keturi Afrikos, Azijos, Lotynų Amerikos filosofijų klausimai*, 1989), kuriame jis, detaliam pagrįsdamas savo požiūrį, pirmąkart išsakė mintį, jog tradicinėje Rytų ir Vakarų komparatyvistikoje plėtojamų problemų ir jų sprendimų analogus galima aptikti ne vien Europoje, Azijoje, bet ir Lotynų Amerikoje ir Afrikoje.

Gilinantį Pietų Afrikos mąstymo tradiciją, išskirtini Heinzo Kimmerle's veikalai: „Mazungumzo. Dialogen tussen Afrikaanse en Westerse filosofieën“ (*Mazungumzo. Afrikos ir Vakarų filosofijos dialogai*, 1995), „Interkulturelle Philosophie zur Einführung“ (*Įvadas į tarpkultūrinę filosofiją*, 2002), „Spiegelungen westlichen und afrikanischen Denkens“ (*Vakarietiško ir afrikietiško mąstymo atspindžiai*, 2008). Lotynų Amerikos mąstymą pagrindžia Fornet-Betancourt'o vadovėlis „Modelle befreiender Theorie in der europäischen Philosophiegeschichte. Ein Lehrbuch“ (*Išlaisvinančios teorijos modeliai europinėje filosofijos istorijoje. Vadovėlis*, 2002), veikalai „Lateinamerikanische Philosophie zwischen Inkulturation und Interkulturalität“ (*Lotynų Amerikos filosofija tarp inkultūracijos ir tarpkultūriškumo*, 1997), „Zur interkulturellen Transformation der Philosophie in Lateinamerika“ (*Tarpkultūrinės filosofijos transformacija Lotynų Amerikoje*, 2002), gvildenantys pokolonijiniam teoriniam diskursui būdingas kultūrinio paklusnumo ir nepaklusnumo temas. Svarbų postūmį įdėmesniam pamatinių hermeneutinių tarpkultūrinės filosofijos teorinių ir metodologinių principų tyrinėjimui suteikė ir išsamesnė pažintis su įtakingo tarpkultūrinės filosofijos korifėjaus Ramo Adharo Mallio tekstais: „Die drei Geburtsorte der Philosophie. China, Indien, Europa“ (liet. *Trejos filosofijos gimimo vietos. Kinija, Indija, Europa*, 1989), „Philosophie im Vergleich der Kulturen. Interkulturelle Philosophie – eine neue Orientierung“ (*Filosofija kultūrų lyginime. Tarpkultūrinė filosofija – naujoji kryptis*, 1995), „Essays zur interkulturellen Philosophie“ (*Tarpkultūrinės filosofijos esė*, 2003).

Analizuojant šį sudėtingą tarpkultūrinės filosofijos kontekstų lauką, atsiskleidžiantį minėtuose veikaluose, pirmiausia buvo remtasi hermeneutikos metodu, siekiant išryškinti klasikinės vokiškos filosofijos bei tarpkultūrinės filosofijos skirtumus ir panašumus. Taip pat pasitelktos kitos tyrinėjimo strategijos, iš kurių reikėtų išskirti istorinę, kultūrinę, kontekstinę tyrinėjimo prieigas. Tyriant tarpkultūrinės filosofijos pagrindines metodologines

nuostatas aktualios antrinės interpretacinės literatūros branduoliui priklauso filosofo Antano Andrijausko gausūs veikalai, skirti Rytų ir Vakarų civilizacijų sąveikai. Iš naujausių šiai tradicijai priskirtinų veikalų galima būtų nurodyti Žilvino Svirgario ir Algio Mickūno parengtą monografiją „Filosofija ir žmo­giškumas“ (2022) bei Vytauto Rubavičiaus studiją „Lotynų Amerikos naujoji civilizacinė ontologija“ (2022). Išsamiai su visos darbe pasitelktos literatūros korpusu supažindinama knygos pabaigoje pateiktame literatūros sąrašė.

Šiuo skaitytojų dėmesiui teikiamu leidiniu siekiama supažindinti su Lietu­voje menkai pažįstama tarpkultūrinės filosofijos tradicija. Autoriaus žiniomis, užsienyje panašių tyrinėjimų yra nedaug, išskyrus Heinzo Rainerio Seppo, Guido Rappe's, Georgo Stengerio tyrinėjimus, o lietuviškame akademiniam diskurse, išskyrus mano straipsnius ir Audriaus Beinoriaus monografijoje „Sąmonė klasikinėje Indijos filosofijoje“ (2002) glaustą W. Halbfasso koncepcijos aptarimą, apskritai nebuvo jokių kitų tyrinėjimų, skirtų tarpkultūrinės filosofijos ir jos iškiliausių atstovų koncepcijų analizei.

Ši monografija susideda iš įvado, keturių pagrindinių dalių, kuriose gvildenamų pagrindinių problemų laukas organiškai išplaukia vienas iš kito, ir atliktą analizę vainikuojančių išvadų. Leidinyje nesiekama aprėpti visų tarpkultūrinės filosofijos koncepcijų, o sąmoningai pasitelkiamos tik repre­zentyviausios, padedančios geriau suvokti tarpkultūrinės filosofijos idėjų savitumą. Atsirenkant lyginamajai analizei konkrečias personalijas, teorijas, pagrindinis kriterijus, greta minėto reprezentatyvumo, buvo tyrimui pasi­rinktų koncepcijų originalumas bei jose plėtojamų metodologinių priėgų ir tyrinėjimo strategijų perspektyvumas.

Kertinė monografijos pirmosios dalies idėja – tarpkultūrinės filosofijos tapatybės ieškojimas. Šis minties judesys realizuojamas oponuojant europo­centriniam diskursui kontinentinėje filosofijoje ir ieškant sąlyčio su tarp­kultūrinei filosofijai gimininga komparatyvistinio mąstymo tradicija. Norint realizuoti šią idėją, aptariamoje dalyje pagrindinis dėmesys sutelkiamas į tarpkultūrinės filosofijos idėjų ištakas, susijusias su ankstesnės vokiečių neklasikinės filosofijos ir orientalistikos raida. Išryškinamas pastarosios krypties atstovų negatyvus santykis su hegeliškąja istorijos filosofija, o taip pat pagrindžiama tolesnė raidos perspektyva Schelerio, Jasperso, Heideggerio mąstyme. Remiantis pagrindinių tarpkultūrinės filosofijos šalininkų teorinių nuostatų lyginamąja analize, parodoma, kad tarpkultūrinė filosofija daugeliu

savo pagrindinių teorinių ir metodologinių principų yra artima prancūziškai Masson-Ourselio komparatyvinės filosofijos tyrinėjimų tradicijai.

Antros knygos dalies pagrindinė idėja – tai balansavimas tarp postmodernizmo ir kontinentinės filosofijos. Šią idėjinę tendenciją atskleidžia tarpkultūrinės filosofijos mąstytojų nagrinėjamų idėjų laukas ir temos, kurios išsamiai ir aptariamos. Siekdamas atskleisti minėtą idėjinę tendenciją, „Tarpkultūrinės filosofijos atstovų pamatinėse idėjose“ ėmiausi tyrinėti tarpkultūrinės filosofijos atstovų – Ramo Adharo Mallio, Fornet-Betancourt'o, Heinzo Kimmerle's, Franzo Martino Wimmerio, – veikalus, studijas ir straipsnius, kuriuose ši idėja iliustruojama konkrečių Afrikos, Lotynų Amerikos tyrinėjimų pavyzdžiais. Tarpdalykinių lyginamųjų kultūrų tyrinėjimų idėjų pristatymas supažindina su tarpkultūrinės filosofijos atstovų idėjomis.

Trečiosios knygos dalies idėja – tai teorijos ir empirijos pradų jungtis, kurią įkūnija tarpdalykiškumo terminas, bei atskiri minėtų pradų sluoksniai tarpkultūrinėje filosofijoje. Tarpkultūrinė filosofija turi panašumų su kultūros filosofija, bet nėra jai tapati. Štai dėl ko nagrinėju kultūros filosofiją ir tarpkultūrinės filosofijos diskursus. O štai Luhmanno ir Fleischerio mąstymas iliustruoja intelektualinius bandymus užčiuopti įvardytos jungties tarp empirijos ir teorijos sparną, kuris toks svarbus tarpkultūrinei filosofijai.

Ketvirtos dalies svarbiausia idėja – tai lyginamųjų kultūrų tyrinėjimų laisvės realizavimas Nepriklausomoje Lietuvoje ir išeivijoje. Įvairios okupacijos brėžė gaires, ką tyrinėti ir kaip tą daryti. Šito „paveldo“ dar apščiau turime ir šiandien lietuviškoje akademinėje kultūroje. Gal dėl to mūsų šalyje kukliai šmėžuoja vos keli komparatyvinio tyrinėjimo centrai. Dėl to svarbiu filosofinio tarpkultūrinio mąstymo (Lietuvoje vadinamo komparatyvistiniu) poslinkiu laikau atsivėrusią tyrinėjimo pasirinkimų įvairovę. Šioje dalyje ją ir norisi atskleisti bei išryškinti ligi šiol labiausiai šiai mąstymo srovei nusipelnusių asmenybių indėlį. Tuo tikslu šioje knygos dalyje gilinamasi į komparatyvistinio mąstymo lietuvišką tradiciją. Turimos galvoje profesorių Antano Andrijausko ir Algio Uždavinio bei dviejų iškilų mūsų išeivijos atstovų Algio Mickūno ir Thomo Kasulio idėjos.